

УДК 378.147

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(24\).2023.78-88](https://doi.org/10.35387/od.2(24).2023.78-88)

Коваль Ігор Святославович – кандидат педагогічних наук, заступник начальника відділу виховної, соціально-гуманітарної роботи та психологічного забезпечення Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Koval Ihor – Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Head of the Department of Educational, Social and Humanitarian Work and Psychological Support of the Lviv State University of Life Safety

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-9204-9228>

E-mail: kis.koval13@gmail.com

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ НЕПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ У ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу проблеми неперервного професійного саморозвитку майбутніх рятувальників у галузі безпеки людини. З'ясовано, що поняття «неперервного професійного саморозвитку» науковцями трактується по-різному, залежно від наукової сфери застосування: філософія, психологія, педагогіка. Обґрунтовано важливість фахового самовдосконалення для конкурентоспроможності та компетентності кожного спеціаліста. Доведено доцільність неперервного професійного саморозвитку майбутніх рятувальників в галузі безпеки людини. Аргументовано, що цей процес реалізується за наявності умов саморозвитку, мотивації в кар'єрному зростанні та оплаті праці, зокрема полегшенні виконання функціональних обов'язків. Виявлено, що неперервний професійний саморозвиток має формальну, неформальну та інформальну складові. Акцентовано увагу на тому, що процес саморозвитку здійснюється за допомогою механізмів самопізнання, самоосвіти, саморегуляції та творчої реалізації потенціалу. На основі аналізу наукової літератури дано авторське визначення поняття «неперервного професійного саморозвитку майбутніх рятувальників у галузі безпеки людини». Зроблено висновок, що «неперервний професійний саморозвиток майбутніх рятувальників у галузі безпеки людини» є свідомим, цілеспрямованим, складним та динамічним процесом. Як педагогічний феномен процес професійного саморозвитку зумовлює самозміну у векторах самовиховання, самоорганізації, самоосвіти, спонукаючи при цьому інтеграцію особистісного потенціалу на шляху досягнення компетентності та професіоналізму в сфері цивільного захисту. Наголошено на потребі неперервного саморозвитку майбутніх рятувальників, що полягає у постійному опануванні модерних знань,

вмінь, навичок та технологій, зокрема у формуванні особистісних якостей компетентного фахівця галузі безпеки людини.

Ключові слова: неперервний професійний саморозвиток; майбутні рятувальники; галузь безпеки людини; самовдосконалення; професійна підготовка.

Koval Ihor

TERMINOLOGICAL ANALYSIS OF THE ESSENCE OF CONTINUOUS PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE RESCUERS IN THE FIELD OF HUMAN SAFETY

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the problem of continuous professional self-development of future rescuers in the field of human security. It is found that the concept of «continuous professional self-development» is interpreted by scientists in different ways, depending on the scientific field of application: philosophy, psychology, pedagogy. The importance of professional self-improvement for the competitiveness and competence of each specialist is substantiated. The expediency of continuous professional self-development of future rescuers in the field of human security is proved. It is argued that this process is realized in the presence of conditions for self-development, motivation in career growth and work payment, in particular, facilitating the performance of functional duties. It is revealed that continuous professional self-development has formal, non-formal and informal components. The author emphasizes that the process of self-development is carried out through the mechanisms of self-knowledge, self-education, self-regulation and creative realization of potential. Based on the analysis of scientific literature, the author's definition of the concept of «continuous professional self-development of future rescuers in the field of human security» is given. It is concluded that the «continuous professional self-development of future rescuers in the field of human security» is a conscious, purposeful, complex and dynamic process. As a pedagogical phenomenon, the process of professional self-development causes self-changing in the vectors of self-education, self-organization, self-education, while encouraging the integration of personal potential on the way to achieving competence and professionalism in the field of civil protection. The author emphasizes the need for continuous self-development of future rescuers, which consists in the constant mastery of modern knowledge, skills, abilities and technologies, in particular in the formation of personal qualities of a competent specialist in the field of human security.*

Key words: *continuous professional self-development; future rescuers; human security; self-improvement; professional training.*

Постановка проблеми, її актуальність. Повномасштабна війна в Україні спонукає суспільство розвиватися швидкими темпами, що продукує потребу держави у компетентних спеціалістах, успіх роботи котрих залежить від особистісного розвитку й рівня професіоналізму. Постійне

самовдосконалення є найважливішою характеристикою фахівця, що є важливим як для певної галузі, так і суспільства в цілому. З огляду на це, основним завданням професійної підготовки у ЗВО із специфічними умовами навчання є підготовка висококваліфікованих фахівців служби цивільного захисту, здатних до виконання функціональних обов'язків в незвичайних умовах, котрі будуть конкурентоздатними на світовому ринку праці та ціленаправлені на власний безперервний розвиток і самовдосконалення. Таким чином, важливо, щоб кожен майбутній рятувальник прагнув стати не просто фахівцем галузі безпеки людини, а особистістю, яка дотримуватиметься векторності на неперервний професійний саморозвиток.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проблема професійного саморозвитку майбутнього фахівця не є новою, оскільки певні її аспекти відображено, ще у працях Сократа та Демокрита. Цю проблему неодноразово висвітлювали А. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, В. Гриньова, А. Коломієць, Л. Лук'янова, Н. Нічкало, В. Рибалка, В. Семиченко, Т. Суценок, Г. Тарасенко та інші. Концептуальні ідеї професійного саморозвитку та саморозвитку особистості представлено у роботах І. Зязюна, О. Ігнатюк, Є. Клімова, Є. Коваленка, В. Лозового, С. Максименка, В. Фрицюк. Низку досліджень присвячено проблемі розвитку, самоактуалізації та саморозвитку фахівців сил безпеки і оборони (О. Вавринів, Н. Вовчата, О. Діденко, О. Капінус, М. Козяр, В. Лефтеров, Л. Олійник, О. Повстин, С. Пономаренко, Ю. Таймасов, В. Ягупов, Р. Яремко). Враховуючи значний доробок науковців, актуальною у сьогоднішньому військовому протистоянні залишається потреба в неперервному професійному саморозвитку майбутніх рятувальників у галузі безпеки людини.

Мета статті полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні потреби неперервного професійного саморозвитку майбутніх рятувальників у галузі безпеки людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із невід'ємних складових особистісного саморозвитку людини є «професійний саморозвиток», який відбувається за допомогою механізмів самоосвіти, самооцінки, самоорганізації, самопізнання, саморегуляції як прагнення (на основі розвитку мислення, реалізації творчого потенціалу, різних форм експериментальної діяльності та способів інтенсифікації зазначеного процесу) до самоактуалізації індивіда (Енциклопедія освіти, 2008). У цьому контексті С. Кузікова доводить, що саморозвиток людини відбувається в процесі фахової діяльності, наповнюючись її змістом. Проте, сама ж професійна спрямованість є фактором становлення індивіда як

особистості, таким чином поза контекстом його фахового становлення, вивчення особливостей формування суб'єкта особистісного саморозвитку є неможливим (Кузікова, 2011).

На перетині філософії, психології та педагогіки О. Гандабура аналізує дефініцію професійного саморозвитку майбутнього фахівця. Так, у філософії професійний саморозвиток трактується як внутрішній процес, що визначає реакцію майбутнього фахівця на вплив навколишнього середовища, усвідомлене компетентнісне самовдосконалення, що пов'язане з професійною діяльністю, розвитком особистості та взаємодією з іншими суб'єктами. На думку науковця, у психології це поняття пов'язане із активністю майбутнього фахівця, що спрямована на зміну себе, розкриття та збагачення творчості в професійному плані, власних духовних потреб і головне, особистого потенціалу. Педагогіка зазначену дефініцію розглядає як свідому самопізнавальну та самопроєктувальну діяльність фахівця, яка направлена на вдосконалення особистості відповідно до вимог, висунутих обраною професією, та самореалізацію індивіда як особистості у визначеній майбутнім фахом соціальній сфері. На основі професійного розвитку майбутній спеціаліст може розкрити власний внутрішньо-особистісний потенціал і підготуватись до професійної діяльності (Гандабура, 2013).

Дещо в іншому контексті розглядає професійний саморозвиток О. Остапчук, вказуючи що його основою є особистісний саморозвиток, що має на меті створення творчої індивідуальності майбутнього професіонала. Саморозвиток нею трактується як прагнення індивіда до виявлення, усвідомлення і вдосконалення особистісних якостей характеру, де умовою виступає вільний вибір. У той же час розвиток сприяє вибору й опануванню модерними інноваціями, де сама ситуація вибору продукує різноманітні способи вирішення, а відповідальність за дії несе сам суб'єкт. Тому засобами професійного саморозвитку є самовиховання, самоосвіта й самовдосконалення, що поєднуються у професійній діяльності. Своєю чергою, професійний саморозвиток є по-перше свідомою людською діяльністю, що направлена на тотальну самореалізацію себе як особистості в соціальній сфері, визначеній обраним фахом, по-друге сприяє розвитку й вдосконаленню особистісних і професійно-важливих якостей. Цей процес акумулює правильну постановку й розв'язання психологічних, педагогічних і предметно-організаційних по відношенню до власної індивідуальності й професійної діяльності. О. Остапчук аргументовано довела, що гуманізація професійної підготовки має розробити умови, для створення майбутнім фахівцем власного образу професійного «Я», а розбіжності між «Я-реальним» і «Я-ідеальним»,

сприятимуть програмуванню й здійсненню самого ж професійного саморозвитку (Остапчук, 2007).

Вітчизняна вчена І. Макаренко вивчаючи проблему стимулювання особистості до професійного саморозвитку наголосила на важливості, у цьому контексті розмежування позитивної та негативної мотивації. Позитивна мотивація на її думку сприяє задоволенню від професійної діяльності, продукує умови для успішної самореалізації; а негативна – виступає джерелом страху, тривоги, внутрішньої напруженості, що своєю чергою має деструктивний вплив на формування фахової ідентичності (Макаренко, 2023).

Закцентуємо увагу на інших визначеннях науковців. Так, В. Лозовецька професійний саморозвиток трактує як складний соціально-психологічний феномен, який обумовлює важливі для життєдіяльності особистості проблеми й ситуації, для вирішення яких необхідно мати належну психолого-педагогічну підтримку у формуванні компетентнісних ринкових цінностей, щодо ефективної адаптації індивіда до «продиктованих» діяльністю умов. Також вона виокремила концептуальні положення психолого-педагогічного супроводу професійного саморозвитку, такі як: наявність соціально-економічних умов, що сприяють фаховій самореалізації; психолого-педагогічне становлення; визнання права на самостійний вибір способів реалізації власної траєкторії саморозвитку; здатність до усвідомлення відповідальності за якість власного компетентнісного становлення і реалізацію особистісно-професійного потенціалу; гармонізація внутрішнього психологічного розвитку і зовнішніх умов фахової діяльності (Лозовецька, 2011).

За Е. Остапенко, професійний саморозвиток уособлює свідомий, безперервний, цілеспрямований процес особистісно-професійного самовдосконалення особистості. На думку дослідниці, професійний саморозвиток є внутрішньо й зовнішньо організованим інтеграційним процесом самоуправління, оскільки ґрунтується на механізмах самоствердження, самопізнання, самовдосконалення та самоактуалізації. Саморозвиток продукується потребою у самовдосконаленні та зумовлюється особистісною здатністю, яка має психологічний зміст (Остапенко, 2015). К. Соцький теж розглядає це поняття як процес, що є цілеспрямованим і свідомим, проте на його думку сприяє підвищенню рівня професійної компетентності, розвитку якостей і потенцій, висунутих професією. Процес професійного саморозвитку ґрунтується на самопізнанні, самореалізації, самоактуалізації, самовихованні, самоосвіті, самоконтролі, а це своєю чергою, сприяє досягненню успіху у професійній життєдіяльності (Соцький, 2014).

На думку О. Колодницької передумовою опанування ефективним рівнем реалізації проблемних завдань й важливою умовою професіоналізму є професійний саморозвиток. Вона трактує його як складний, неперервний, багатогранний, свідомий процес, що спрямований на становлення, інтеграцію й реалізацію у професійній діяльності значущих особистісних рис, фахових знань, вмінь і навичок (Колодницька, 2012).

В. Піддячий розглядає професійний саморозвиток як цілеспрямовану самоосвіту та самовиховну діяльність майбутнього фахівця, що спрямована на вдосконалення та формування професійних якостей. Цей процес продукує як психічні, так і фізіологічні трансформації еволюційного характеру. Характеристикою професійного саморозвитку науковець вбачає у автономності, набутті досвіду, другорядності сторонніх впливів, спрямованості на себе (Піддячий, 2016).

Вивчаючи особливості саморозвитку особистості майбутнього працівника поліції в умовах сучасного суспільства, В. Доценко (2019) дійшла висновку, що самовдосконалення є важливим вектором у формуванні стресостійкості та підвищенні ефективності фахової діяльності. Погоджуємось з її думкою, що за допомогою спеціальних тренінгів можна розвинути навички самоорганізації, самопізнання, зокрема досягти особистісного зростання.

Як свідчить дослідження І. Смірної (2017), на професійний саморозвиток курсантів впливає підготовленість до навчання та мотивація до майбутньої діяльності. Вона запропонувала класифікувати особливості професійного саморозвитку в освітньому закладі як загальні й індивідуальні. До загальних особливостей відносяться особливості, що є характерними усім закладам вищої освіти: врахування індивідуально-психологічних характеристик майбутніх фахівців; ставлення молоді до процесу підготовки у ЗВО, яке може бути як позитивним так і негативним; притаманність майбутнім спеціалістам відповідальності, самостійності та інших якостей; вміння працювати самостійно; наявність чітких переконань (чи їх відсутність) на формування професійного саморозвитку майбутніх фахівців з боку науково-педагогічного колективу. До індивідуальних віднесено особливості, що притаманні лише для професійного саморозвитку курсантів: формування цілеспрямованого позитивного ставлення курсантів до обраної професії та навчання у ЗВО для підвищення рівня їхньої мотивації; використання інтерактивних методів навчання для формування фахових компетентностей; теоретичні положення, що сприяють інтегративному об'єднанню окремих засобів підготовки в єдиний педагогічний процес з урахуванням закономірностей адаптації та формування професійного саморозвитку; розвиток у курсантів

стресостійкості, витримки, уважності та інших якостей.

Акцентуємо увагу на поняттях і термінах нашого дослідження. Так, І. Смірнова професійний розвиток трактує як процес свідомого управління власними якостями і здібностями, цінність якого полягає в усвідомленні фахівцями власної унікальності, зацікавленості у постійному підвищенні рівня професійних знань у процесі безперервної освіти та підвищенні професійної кваліфікації (Смірнова, 2017). Вартує нашої уваги визначення української дослідниці Н. Вовк, яка розглядає професійний саморозвиток майбутніх працівників ДСНС України як цілеспрямований, неперервний процес вдосконалення особистості, який базується на взаємодії значимих внутрішніх та активно й творчо сприймаючих зовнішніх факторів. На її думку, процес саморозвитку спрямований на вдосконалення професійно важливих якостей, акумулювання фахової майстерності, досвіду, знань, умінь, норм, цінностей і головне – підвищення рівня професіоналізму. У цьому процесі особистість виступає суб'єктом розвитку, що акумулює стратегіями розв'язання модерних завдань щодо творення себе й власного внутрішнього світу, реалізуючи їх у професійній діяльності. Науковець (Вовк, 2014) також наголошує, що загалом професійний саморозвиток рятувальників є складним соціально-опосередкованим процесом формування особистості, що відрізняється індивідуально-специфічним співвідношенням особистісних ознак: рис характеру, особливостей спрямованості, самосвідомості.

Вивчаючи професійну підготовку дорослих у контексті ціложиттєвого навчання, М. Гордієнко (2010) дійшла висновку, що процес професійного розвитку людини триває упродовж її життєдіяльності, а його етапи наповнюються новими: змістом, організаційно-педагогічними формами і методами, потребами і відповідними підходами до інтегрування індивідуально-професійних, соціальних аспектів. На її думку, в освітньому просторі потрібно забезпечити повну гнучкість і різноманітність форм її ціложиттєвого навчання, для вільного просування дорослої особистості. Погоджуємося з науковцем у тому, що рятувальники повинні ціложиттєво неперервно навчатись та саморозвиватись, оскільки суспільством на них покладено особливу відповідальність за збереження життя та здоров'я населення, їхні матеріальні цінності.

У Білій книзі національної освіти України за редакцією В. Кременя йдеться про те, що новітня освіта потребує систематичної гуманізації освітнього простору на засадах гуманітаризації освіти, демократизації освітньої системи та орієнтації на особистість, де метою є створення умов для постійного саморозвитку й адаптації до суспільно-економічних змін. Сам розвиток особистості фахівця на початковому етапі професійного

становлення сприяє цілеспрямованому формуванню якостей, загальних і спеціальних компетентностей, а на всіх решта етапах – їх удосконалення. У цьому контексті особистість розглядається унікальною і цілісною, здатною до саморозвитку і свідомої поведінки. З огляду на зазначене, процес неперервного професійного саморозвитку має соціальну й особистісну детермінацію, де перша сприяє задоволенню економічних потреб в кваліфікованих спеціалістах, а друга – конкурентоспроможність на ринку праці. Важливим у книзі також є розглянуте визначення «освіта дорослих», яке трактується як пролонгований процес розвитку особистості, що відбувається упродовж цілого життя. Таким чином, зміни що відбуваються в суспільстві, об'єктивно продукують потребу у формуванні особистості, здатної неперервно професійно розвиватись, сприймаючи зміни як норми природи (Алексєєнко, Аніщенко, Балл та ін., 2010). Водночас, на нашу думку (Koval, 2022), неперервність у галузі безпеки людини полягає у постійному опануванні модерних знань, вмінь, навичок і технологій, і головне – формуванні особистісних якостей компетентного фахівця.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, забезпечення неперервного професійного саморозвитку майбутніх рятувальників в галузі безпеки людини необхідне і його можна реалізувати за наявності умов саморозвитку, мотивації в кар'єрному рості та оплаті праці, полегшенні виконання функціональних обов'язків (модернізована спецтехніка, реманент, електронно-обчислювальна техніка, тощо). Цей процес має формальну (основну), неформальну (додаткову) та інформальну (неофіційну) складові, тому здійснюється за допомогою механізмів самопізнання, самоосвіти, саморегуляції та творчої реалізації потенціалу. Таким чином, на підставі проведеного аналізу науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження вважаємо, що *«неперервний професійний саморозвиток майбутніх рятувальників у галузі безпеки людини»* уособлює свідомий, цілеспрямований, складний та динамічний процес, що зумовлює самозміну у векторах самовиховання, самоорганізації, самоосвіти, спонукаючи при цьому інтеграцію особистісного потенціалу на шляху досягнення компетентності та професіоналізму в сфері цивільного захисту.

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо розробку інтерактивних методів саморозвитку та самовідновлення, що забезпечить функціональність і психоемоційну стійкість особистості у її життєдіяльності.

Список використаних джерел

- Алексєенко, Т.Ф., Аніщенко, В.М., Балл, Г.О. [та ін.]. (2010). Біла книга національної освіти України; за заг. ред. В. Г. Кременя; НАПН України. К. : Інформ. системи. 342.
- Вовк, Н. П. (2014). Детермінанти бар'єрів професійного саморозвитку курсантів–майбутніх працівників ДСНС України в умовах ВНЗ. Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. К. : НУОУ, 2 (39). 31-36.
- Гандабура, О. В. (2013). Педагогічні засади професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів : навч. посіб. Хмельницький : Вид-во ХГПА. 99.
- Гордієнко, М. Г. (2010). Професійна підготовка дорослих у контексті ціложиттєвого навчання. Вісн. ЗНУ. Пед. науки. 2. 151-155.
- Доценко, В. В. (2019). Психологічні особливості саморозвитку особистості майбутнього працівника поліції в умовах сучасного суспільства : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків. 160-161.
- Енциклопедія освіти (2008). [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. К.: Юрінком Інтер. 1040.
- Колодницька, О. Д. (2012). Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький. 20.
- Кузікова, С. Б. (2011). Психологія саморозвитку: навч. посіб. Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми : МакДен. 149.
- Лозовецька, В. Т. (2011). Концептуальні засади професійного саморозвитку сучасної особистості. Науковий вісник ІПТО НАПН України № 1. 33-39.
- Макаренко, І. Є. (2023). Щодо проблеми стимулювання та мотивації педагогічних працівників до професійно-особистісного саморозвитку в системі педагогічного менеджменту. *Наука і техніка сьогодні*. 12 (26). 520-536.
- Остапенко, Е. О. (2015). Формування готовності майбутніх економістів до професійного саморозвитку. автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. 22.
- Остапчук, О. (2007). Професійний саморозвиток і самопроекування в системі педагогічної освіти. *Шлях освіти*. № 4. 13-18.
- Піддячий, В. М. (2016). Естетичні засади професійного саморозвитку майбутнього педагога: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ. 279.
- Семиченко, В. А. (2010). Проблема особистісного розвитку і саморозвитку у в контексті неперервної професійної освіти. *Педагогіка і психологія*. № 2. 46-57.

- Смірнова, І. Л. (2017). Професійний саморозвиток авіаційного фахівця, як складова фахової підготовки. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, Психологія. 10. 135-139.
- Соцький, К. О. (2014). Структура готовності студентів медичних коледжів до професійного саморозвитку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 1. 55-62.
- Koval, I.S. (2022). Phenomenology of continuous self-development of future rescuers. International scientific conference «The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society»: conference proceedings. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 341-344. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-228-9-92>.

References (translated and transliterated)

- Aleksieienko, T.F., Anishchenko, V.M., Ball, H.O. [ta in.]. (2010). Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy [White book of national education of Ukraine]. Tza zah. red. akad. V.H. Kremenia; NAPN Ukrainy. K.: Inform. systemy. 342 [in Ukrainian].
- Dotsenko, V.V. (2019). Psykholohichni osoblyvosti samorozvytku osobystosti maibutnoho pratsivnyka politsii v umovakh suchasnoho suspilstva [Psychological features of the self-development of the personality of the future police officer in the conditions of modern society]: zb. tez dop. na mizhnar. nauk.-prakt. konf. do 25-richchia stvorennia un-tu, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. 160-161 [in Ukrainian].
- Entsyklopediia osvity (2008) [Encyclopedia of education]. / [hol. red. V.H. Kremen ; Akad. ped. nauk Ukrainy]. K. : Yurinkom Inter. 1040 [in Ukrainian].
- Handabura, O.V. (2013). Pedahohichni zasady profesiinoho samorozvytku maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Pedagogical principles of professional self-development of future primary school teachers] : navch. posib. Khmelnytskyi : Vyd-vo KhHPA. 99 [in Ukrainian].
- Hordiienko, M.H. (2010). Profesiina pidhotovka doroslykh u konteksti tsilozhyttievoho navchannia [Professional training of adults in the context of lifelong learning]. *Visn. ZNU. Ped. nauky*. № 2. 151-155 [in Ukrainian].
- Kolodnytska, O.D. (2012). Stymulivannia profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia humanitarnoho profilu zasobamy proektnykh tekhnolohii [Stimulation of the professional self-development of the future teacher of the humanitarian profile by means of project technologies] : avtoref. dys ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Khmelnytskyi. 20 [in Ukrainian].
- Koval, I.S. (2022). Phenomenology of continuous self-development of future rescuers. International scientific conference «The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society» : conference proceedings. Riga, Latvia : Baltija Publishing. 341-344 [in English].
- Kuzikova, S.B. (2011). Psykholohiia samorozvytku [Psychology of self-development]: navch. posib. Sum. derzh. ped. un-t im. A.S. Makarenka. Sumy : MakDen.

- 149 [in Ukrainian].
- Lozovetska, V.T. (2011). Kontseptualni zasady profesiinoho samorozvytku suchasnoi osobystosti [Conceptual principles of professional self-development of a modern personality]. *Naukovyi visnyk IPTO NAPN Ukrainy*, № 1. 33-39 [in Ukrainian].
- Makarenko, I.Ye. (2023). Shchodo problemy stymulivannia ta motyvatsii pedahohichnykh pratsivnykiv do profesiino-osobystisnogo samorozvytku v systemi pedahohichnogo menedzhmentu [Regarding the problem of stimulation and motivation of pedagogical workers for professional and personal self-development in the system of pedagogical management]. *Nauka i tekhnika sohodni*, 12 (26). 520-536 [in Ukrainian].
- Ostapchuk, O. (2007). Profesiyni samorozvytok i samoproektuvannia v systemi pedahohichnoi osvity [Professional self-development and self-design in the system of pedagogical education]. *Shliakh osvity*, 4. 13-18 [in Ukrainian].
- Ostapenko, E.O. (2015). Formuvannia hotovnosti maibutnykh ekonomistiv do profesiinoho samorozvytku [Formation of readiness of future economists for professional self-development]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 22 [in Ukrainian].
- Piddiachyi, V.M. (2016). Estetychni zasady profesiinoho samorozvytku maibutnoho pedahoha [Aesthetic principles of professional self-development of the future teacher]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. 279 [in Ukrainian].
- Semychenko, V.A. (2010). Problema osobystisnogo rozvytku i samorozvytku u v konteksti nepererвної profesiinoi osvity [The problem of personal development and self-development in the context of continuous professional education]. *Pedahohika i psykholohiia*, № 2. 46-57 [in Ukrainian].
- Smirnova, I.L. (2017). Profesiyni samorozvytok aviatsiinoho fakhivtsia, yak skladova fakhovoi pidhotovky [Professional self-development of an aviation specialist as a component of professional training]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Pedahohika, Psykholohiia*, № 10. 135-139 [in Ukrainian].
- Sotskyi, K.O. (2014). Struktura hotovnosti studentiv medychnykh koledzhiv do profesiinoho samorozvytku [The structure of medical college students' readiness for professional self-development]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii : Pedahohika*, 1. 55-62 [in Ukrainian].
- Vovk, N.P. (2014). Determinanty barrieriv profesinoho samorozvytku kursantiv–maibutnykh pratsivnykiv DSNS Ukrainy v umovakh VNZ [Determinants of barriers to professional self-development of cadets-future employees of the State Emergency Service of Ukraine in the conditions of universities]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. Zb-k nauk. prats. K. : NUOU, Vyp. 2 (39). 31-36 [in Ukrainian].*